

IZGRADNJA OSJEĆAJA PREMA ISLAMU I MUSLIMANSKOM SVIJETU*

John L. ESPOSITO

Nakon 11. septembra 2001. godine, dok se pitamo zašto se ovo desilo, vladini činovnici, učeni ljudi i eksperti nas bombarduju nizom "sigurnjačkih" izjava: Bin Laden i Al-Qaida su vjerski fanatici, ovo je pozitivan dokaz sukoba civilizacija između islama i Zapada; teroristi mrze naš američki način života - našu moć, prosperitet i slobode; islam je nedostatan modernosti i demokraciji; nasilje i terorizam su sastavni dio muslimanskog vjerovanja i prakse; sada se suočavamo sa globalnim džihadom protiv Zapada.

*
* *

Prije nekoliko decenija, muslimanski ambasador pri Ujedinjenim nacijama je napisao kratku knjigu *Islam: Pogrešno shvaćena religija*. U to vrijeme, zbog neprimjetnosti muslimana u američkom krajoliku i u našem obrazovnom curriculumu, autorov izbor naslova se činio odgovarajućim. Danas znamo više, ali veliki dio našeg znanja je stečen kroz istaknute događaje, od iranske revolucije do 11. septembra. Kada se iranska revolucija desila 1978. godine, unatoč činjenici da

je islam bio druga najveća svjetska religija, koja obuhvata više od pedeset zemalja, tokom krize talaca voditelj *Today Showa* je našao za shodno da prekine svoje čitanje vijesti da bi Amerikancima dao kratak uvid u pozadinu islama. Bilo je to veoma kratko: "Islam je druga najveća svjetska religija, posjeduje sveto pismo koje se zove Kur'an i poslanika čije je ime Muhammed." Ova najtemeljitiya informacija je smatrana neophodnom za gledaoce jedne od najnaprednijih i najobrazovanijih nacija! U isto vrijeme, većina Amerikanaca bi očekivala da bilo koja obrazovana osoba na svijetu bude upoznata sa terminima: judaizam, kršćanstvo i Biblija te imenima Mojsija i Isusa.

Naše znanje o islamu, onakvom kakvog ispovijeda ogromna većina muslimana, i njegovoj povezanosti sa judeo-kršćanskom tradicijom ostaje minimalno ili uopće ne postoji. Dok se kršćani danas odgajaju da cijene sličnosti u porijeklu sa judaizmom i da govore o judeo-kršćanskoj tradiciji, u najboljem slučaju islam je predstavljan kao strana, nezapadna religija, često grupirana sa hinduizmom i budizmom. Činjenica da islam, poput judaizma i kršćanstva, svoje porijeklo ima na Srednjem Istoku, da predstavlja vjerovanje u raj, pakao i Sudnji dan,

i poštuje poslanike iz Starog i Novog zavjeta, uključujući Abrahama, Mojsija i Isusa, nepoznato je velikoj većini nemuslimana.

Koliko židova i kršćana zna da svrsta muslimane kao "djecu Abrahamovu", da muslimani vjeruju da su oni vjerski potomci Ismaila, prvorodnog sina Abrahamovog i njegove sluškinje Hagar? Koliko ih zna da Kur'an potvrđuje: "Vjerujemo u ono što vi vjerujete, vaš Bog i naš Bog je jedan" (29:46)? A ipak, dok je Jahve općenito poznat kao hebrejsko ime za Boga Biblije, Allah se još uvijek smatra kao odgovarajuće ime stranog Boga, radije nego što je arapski naziv za Boga, koji koriste i arapski kršćani kao i muslimani kada obavljaju molitvu.

Kršćani su upoznali i cijenili svoje židovske susjede zbog decenija zajedničkog života i aktivnih pokušaja mnogih da uspostave sponu, posebice svjesnost zajedničkog religijskog naslijeđa, judeo-kršćanske tradicije, i zla antisemitizma koje je kulminiralo kroz Holokaust. Muslimani su od nepoznatih "drugih" ili produkta orijentalističkih stereotipa "Arapskih noći - šejhova, harema i letećih tepiha" - postali maskirani, naoružani otmičar i držaoci talaca. Dok su mnogi u Sjedinjenim Državama počeli cijeliti historijski progon i stradanje jevreja i razumijevati stvaranje Izraela, američki udžbenici i mediji su veoma malo imali kazati o palestinskoj strani priče: izraelskoj okupaciji Palestine, stotinama hiljada izbjeglica i generacijama koje su odrastale u izbjegličkim kampovima, strancima u svojoj domovini. Palestinsko-izraelski konflikt je tragedija dva naroda sa uzajamnim zahtjevima, potraživanjem prava i historijskom patnjom, nasiljem i terorizmom.

Unatoč povećanom praćenju i svjesnosti islama, neophodnost pružanja odgovora Osami bin Ladenu i al-Qaidi je natjeralo mnoge kreatore politike, komentatore, medije i javnost da shvate koliko malo oni uistinu poznaju glavni religijski i strateški dio svijeta. Kao što je jedan vođa u Senatu priznao: "Znam dosta o mnogim stvarima ali ništa o islamu i muslimanskom svijetu - a niti većina mojih kolega znaju!" Dok su mnogi iskreni u svojoj želji da doznaju više, drugi sažeto govore: "Donio sam odluku, ne zbunjujte me sa činjenicama!" U jednu ruku, lahko je 11. septembar opisivati kao zadnju fazu historijske bitke između islama i Zapada, sada kada je militantni islam postao globalan. Međutim ovo opasno uproštavanje

podražava iskrivljen, polarizovan svjetonazor i poruku bin Ladena svijetu. Ako krenemo sa pretpostavkom da je drugi u potpunosti različit, možemo naći šta god da tražimo.

Kako zalazimo u dvadeset i prvo stoljeće, ključna realnost koju trebamo imati na umu jeste da je islam druga najveća i najbrže rastuća religija ne samo "tamo negdje" već u Evropi i Americi. Poboljšanje našeg razumijevanja vjere naših sugrađana i susjeda će zahtijevati da muslimane gledamo novim načinom gledanja i da islam ocjenjujemo na cjelokupan način i kroz učenja vjere, a ne samo kroz vjerovanja i djela radikalne nekolicine.

Važan prvi korak je da se čuvamo ocjenjivanja islama duplim standardima. Kada prilazimo judaizmu ili kršćanstvu ili razumijevamo svoju vlastitu vjeru, različito se rukovodimo. Tumačimo nasilne i krvave tekstove Biblije u njihovim historijskim kontekstima. Objašnjavamo historiju nasilja, pokolja i imperijalizma koji su činjeni u ime judaizma i kršćanstva terminima vremena i konteksta u kojima su se dešavali, ili takva djela osuđujemo kao odstupanje ili ekstremizam. Kršćanstvo koje je nadahnulo nadbiskupa Desmonda Tutua i mnoge druge u borbi protiv aparthejda u Južnoj Africi je također religija koju su svojom smatrali i afrikaneri (naziv za pobornike aparthejda), vjera američkih robovlasnika i njihovih svećenika s jedne strane i Martina Luthera Kinga, Jr., sa druge. Judaizam članova Židovske odbrambene lige ili mladog atentatora na Yitzaka Rabina je transcendentna, transformirajuća vjera proroka Izraela i nebrojenih pobožnih židova kroz stoljeća. Većina ljudi lahko prepoznaje razlike između onih koji su pravi primjeri vjere i onih koji su vjeru kidnapovali, kao i između umjerenjaka i krajnjih ekstremista.

Gledajući u budućnost, kako postajemo upoznati sa islamom kao glavnom svjetskom religijom, koja će uskoro biti druga najveća religija u Americi, ideja o judeo-kršćansko-islamskoj tradiciji će postati prisutnija. Prepoznat ćemo da svaka vjera predstavlja zajednička vjerovanja i vrijednosti kao i osobene razlike. Tačke konflikta su jedan dio priče, ali su to svakako i religijska i kulturna suradnja i koegzistencija, prošla i sadašnja. Teološke su sličnosti i konkurentni interesi kršćanstvo i islam, Zapad i muslimanski svijet, stavili na rani pravac sudara. Obje ove glavne religije su

imale univerzalnu poruku i misiju, vjerovanje da je njihov Ugovor sa Bogom konačano i cjelokupno upotpunjenje ranijih Božijih objava predašnjoj zajednici koja je zastranila. Često nemamo na umu to da je kršćanstvo islamsku ekspanziju doživjelo kao prijetnju svojoj hegemoniji, a islam se istovremeno pokazao mnogo tolerantniji i dokazao je veću vjersku slobodu za židove i domaće kršćansko stanovništvo, dokinuo je proganjanje heretika, po čemu je imperijalno kršćanstvo ostalo zabilježeno.

Nadasve ironično, islam je smanjio status kršćana do te mjere do koje su kršćani ranije potisnuli židove, sa jednom razlikom. Smanjenje statusa kršćana je bilo prosto pravne naravi; nije mu slijedilo niti sistematsko proganjanje ili žudnja za krvlju; a općenito, premda ne svugdje i u svim vremenima, nije bio sklon uznemirivačkom ponašanju.¹

Kako postaje uobičajenije raditi sa kolegama muslimanima i živjeti sa susjedima muslimanima, bit će čak mnogo važnije poznavati događaje iz naše historije preko kojih se prelazilo. Mnogi ne znaju da su razvitak imperijalnog islama i židovsko-kršćansko-muslimanska koegzistencija proizveli bogatu islamsku civilizaciju i religijsku i kulturalnu sintezu i razmjenu. Uz značajnu pomoć kršćanskih i židovskih elemenata, muslimani su sakupili velika naučna, medicinska i filozofska djela sa zapada i istoka i preveli ih na arapski sa grčkog, latinskog, perzijskog, sirijskog i sanskrit jezika. Doba prevodilaštva je slijedio period velike kreativnosti prilikom koga je nova generacija muslimanskih mislilaca i naučnika dala svoje vlastite doprinose izučavanju: filozofije, medicine, hemije, astronomije, algebre, optike, umjetnosti i arhitekture. Potom, obrazac kulturalne razmjene se ponovno obrnuo kada se su Evropljani, pojavljujući se iz Mračnog doba, okrenuli muslimanskim naučnim centrima da ponovno steknu svoje izgubljeno naslijeđe i nauče nešto od muslimanskog napretka. Treba imati na umu historijsku dinamiku kada se dovedemo u iskušenje da islam i muslimane vidimo kao strance sa kojima nemamo ništa zajedničko.

Muslimani su danas u poziciji sličnoj drugim etničkim i religijskim grupama u svom odnosu spram modernosti. (...) Oni koji vjeruju da je arapska ili muslimanska kultura inherentno nespojiva sa modernizacijom trebaju razmisliti o

zapadnjačkim stavovima spram nezapadnjačkih društava u skorašnjoj prošlosti. Samo prije nekoliko decenija, kada biste primili poklon na kojem je pisalo "made in Japan", znali ste da ste dobili proizvod manje vrijednosti, jeftinu imitaciju roba iz Pariza, Londona ili New Yorka. Svi zapadnjaci su znali da su Japanci, kao i ostale azijske civilizacije, na neki način bile zemlje Trećeg svijeta, da im je manjkalo zapadne nauke, kreativnosti ili radne etike. Historija sada kazuje drugačiju priču. Danas, automobil marke Lexus konkuriše rame uz rame mercedesu i jaguaru, a Toyota i Honda prodajom nadmašuju automobile američke marke.

Religije, poput društava, doživljavaju promjene i razvoj. Slično tome, civilizacije nisu monolitne i statične. Nove ideje otpočnu u jednoj civilizaciji - kineskoj, evropskoj ili islamskoj - a onda se šire, bivaju prisvojene i dalje razvijene od strane drugih. Nauka, tehnologija, filozofija i moral načelno nemaju određenih granica. One nisu branjevina bilo kojeg pojedinačnog naroda, civilizacije ili religije. Danas, u obrnutom procesu, vidimo transfer nauke i tehnologije te širenje savremenih predstava demokratizacije i pluralizma sa Zapada na muslimanski svijet i dalje. Globalizacija je također rezultirala suradivačkim naporima u modernoj nauci. Povećan broj muslimana se školuje u svim oblastima nauke, mnogi od njih na najboljim univerzitetima Amerike i Evrope, i rade na Zapadu ili u muslimanskom svijetu sa multinacionalnim kompanijama.

Postaviti pitanje da li je islam kompatibilan sa Zapadnom civilizacijom znači ignorisati prošle i sadašnje razmjene i multinacionalnu unakrsnu oplodnju. To također daje privilegiju Zapadnoj civilizaciji kao univerzalnoj normi i povlači tezu da su civilizacije međusobno isključive i dijametralno suprotne. Ustvari, civilizacije i kulture se preklapaju, one imaju sličnosti i razlike. Koje su bitne stvari Zapadne civilizacije - razum, individualizam, nauka, demokratija, ljudska prava, pluralizam, sekularizam, kapitalizam? Ma kako različiti i raznovrsni, većina muslimana, kao i većina ljudi na ovoj planeti, oslanjaju se na razum, nauku i tehnologiju, žude za većom političkom participacijom i slobodom te traže ekonomsko napredovanje i prosperitet. U isto vrijeme, poput konzervativnih kršćana i židova, mnogi muslimani vjeruju da je religija pod opsadom sekularnog liberalizma u

prvom redu i najprije unutar svojih vlastitih društava.

Historijski, tokom mnogih decenija, kršćanstvo i judeizam su načinili svoje vlastito prilagođavanje modernitetu. Ovaj proces je proizveo dalje podjele i razlike među njima: liberalni, fundamentalistički i evangelistički protestantizam; ortodoksni, konzervativni, reformistički i rekonstruktionistički judaizam; ortodoksni ili tradicionalistički i liberalni katolicizam.

Muslimani se bore sa mnogim istim pitanjima i temama modernosti s kojima se Zapad suočio ali sa osobenim razlikama. Oni nisu imali raskoš u vremenu, vijekove koje je Zapad imao da razvije i prilagodi se modernosti. Unatoč nasilju koje danas vidimo, kako god, muslimanski susret sa modernošću nije ni blizu visokoj cijeni ratova Zapada (naprimjer, Francuska i Američka revolucija, Američki građanski rat i ratovi Reformacije). Nadalje, mnoge muslimanske zemlje su se suočile sa ozbiljnim političkim i ekonomskim hendikepima. Dominacija Zapada nad muslimanskim svijetom i njegovo marginaliziranje kao svjetske sile, što je stavilo pred izazov relevantnost islama sa modernim životom, te njegov nedostatak kontrole nad snagama razvitka su bile obeshrabrujuće prepreke progresu. Kada su bile u snazi, muslimanske carevine su bile otvorene i pluralistične u prihvatanju stranih kultura i civilizacija. Kada su bile odgovorne za tok razvitka, bilo je malo straha od gubitka identiteta, vjere i ponosa. Po pretrpljenom porazu, muslimani su se suočili sa pitanjima identiteta kao i vjere: Da li biti moderan znači da nam je jedina opcija da govorimo, oblačimo se, mislimo, živimo i djelujemo kao oni? Kako će Amerikanci odgovoriti ako modernizacija i globalizacija bude nametnula dominaciju Japana, politički, ekonomski, vojno, lingvistički i kulturalno?

NEIZBJEŽAN "SUKOB CIVILIZACIJA"?

U kontroverznom članku iz 1993. godine, "Sukob civilizacija", Samuel P. Huntington je upozorio da će "sukob civilizacija dominirati globalnom politikom"² i prenaglio zagrijanu, širom svijeta vođenu, debatu među učenicima, političkim vođama, komentatorima i medijima. Mnogi u

muslimanskom svijetu su vidjeli ovog važnog profesora i kreatora mišljenja, koji je također zauzimao značajnu poziciju u vladi, kako artikulira ono što su oni uvijek smatrali da je Zapadni stav spram islama. Ako su neki profesori i vladini službenici bili brzi da se distanciraju od Huntingtonovih stavova, prodaja njegove knjige (koja je kasnije kao razrada proizišla iz ovog članka), njeno prevođenje na mnoge jezike te dobar broj međunarodnih konferencija i izdanja koja su tretirala to pitanje, pokazali su da postoji "potražnja za sukobom". Napadi 11. septembra, globalna prijetnja Osama bin Ladena i Al-Qaide su uskrslu refleksnu reakciju na "sukob civilizacija" kao lahak odgovor na pitanje zašto nas oni mrze?

Huntington je, poput mnogih danas, išao na ruku starim stereotipima okarakterizujući islam i Zapad kao stoljećima stare neprijatelje - "Konflikt uz liniju rascjepa između zapadne i islamske civilizacije traje već 1300 godina"³ - te navodeći odupiranje islama sekularnim zapadnim modelima kao neminovno neprijateljsko prema ljudskim pravima i progresu - "Zapadne ideje individualizma, liberalizma, konstitucionalizma, ljudskih prava, jednakosti, slobode, vladavine prava, demokratije, slobodnih tržišta, odvajanja države i crkve često su imale slab odjek u islamskim (i drugim) (...) kulturama."⁴

U svojoj knjizi koja će iz ovog članka proizići 1997. g., Huntington je zaključio da su "granice islama krvave i da je njegova unutrašnjost takva".⁵ Njegova paušalna osuda je otišla dalje od islamskog fundamentalizma ka osudi samog islama: "Osnovni problem za Zapad nije islamski fundamentalizam. To je islam, drugačija civilizacija čiji ljudi su uvjereni u superiornost svoje kulture i opsjednuti inferiornošću svoje moći."⁶ Premda je sada Huntington značajno precistio svoje stavove, 11. septembar je sa uzice pustio nove, ažurnije verzije jer su mnogi našli prikladnijim pribjeći zgodnim stereotipima gledanja na islam (monolitno) jednoobrazno te pozvati se na historijski sukob civilizacija radije nego da ispituju kompleksne uzroke terorizma.

... Ni muslimanski svijet a ni Zapad nisu jednoobrazni. Zajednički izvori identiteta (jezik, vjera, historija i kultura) otpadaju kada su nacionalni ili regionalni interesi u opasnosti. Dok su neki muslimani postigli privremeno jedinstvo prkoseći zajedničkom neprijatelju, kao što se desilo

prilikom Iranske revolucije, njihova solidarnost se brzo raspe kada opasnost opadne i konkurentni interesi ponovo nadjačaju. Dokaza da ne postoji monolitni islam ima u obilju. Nesposobnost arapskog nacionalizma/socijalizma, saudijskog panislamizma ili Iranske revolucije da ujedine i mobiliziraju arapski i muslimanski svijet, konkurencija i konflikt među zemljama poput Egipta, Libije, Sudana i Saudijske Arabije, raspad arapske (Irak i zemlje Zaljeva) koalicije protiv Irana nakon iračko-iračkog rata, iračka invazija na Kuvajt, koja je uslijedila, te podjele u muslimanskom svijetu koje su bile očigledne u Zaljevskom ratu, 1991. g., samo su nekoliko primjera. Kao što je to James Piscatori primijetio: "Problem oko zauzimanja jedinstvenog odgovora je taj da on prikriva realnost (...) duboko utemeljenih nacionalnih razlika i nacionalnih interesa među muslimanima."⁷ Neuspjeh Osame bin Ladena, poput Saddama Husseina i Homeinija prije njega, da efikasno mobilizira islamski svijet u svom nesvetom ratu, unatoč svojom globalnom terorističkom networku, opomena je da je muslimanska, kao i svaka globalna religijska zajednica, uistinu raznolična. Štaviše, islamska historija dokazima u izobilju potvrđuje da je umjereni islam, u pravu i teologiji kao i u praksi, naposljetku uvijek odbacivao ili marginalizovao ekstremiste i teroriste od haridžija i hašašina⁸ (asasina) do savremenih radikalnih pokreta kao što je Al-Qaida.

Odgovarajući na napade 11. septembra, neki su izrekli optužbe da se sukob civilizacija preobratio u konflikt sa našim modrenim Zapadnim načinom života, naprimjer, sa demokratijom, pravima žena i kapitalizmom. Ustvari, kapitalizam egzistira u muslimanskom svijetu i u domaćim razvijenim formama kao i u Zapadom inspirisanim verzijama. Sporno pitanje za mnoge u muslimanskom svijetu nije kapitalizam već opasnost Zapadne ekonomske hegemonije i njenih popratnih efekata. Uistinu, islam nema nikakvih problema sa većinom osnova Zapadnog kapitalizma. Važno je podsjetiti se da su Muhammedovi rani sljedbenici bili uspješni trgovci. I on sam je učestvovao u finansijskim i komercijalnim transakcijama da bi zaradio za život. Kur'an, hadis i muslimansko historijsko iskustvo potvrđuju pravo na privatnu svojinu, trgovinu i razmjenu.

...Možda je najbolji odgovor onima koji postavljaju pitanje da li su islam i kapitalizam

kompatibilni da se pogleda u živote miliona muslimana koji žive i rade u našoj sredini, u Americi i Evropi. Mnogi su ovdje došli da bi uživali u slobodi i prilikama koje nude naši ekonomski i politički sistemi.

Drugo često navodeno pitanje, korišteno da prikaže civilizacijski sukob, jeste tretiranje žene u islamu. Ako postoji jedna slika kojom bi se opisali islam i muslimani, to je ona ugnjetavanih, spolno odvojenih žena, pokrivenih feredžama. Umjesto sagledavanja da je status žene možda uzrokovan stalnim jačanjem patrijarhata, za islam se postavlja da je posebice mizogin. Spol u islamu danas ostaje visoko osjetljivo pitanje na općem nivou, među učenjacima i vjerskim liderima. Ako neki pripisuju krivicu islamu za ugnjetavanje žena, drugi u tome vide svetionik svjetla i reforme. Premda drugi uporno insistiraju da status i ulogu žena u muslimanskim društvima treba primarno biti pripisana socio-ekonomskim snagama a ne religijskom vjerovanju. Objašnjenja su različita kao i sam muslimanski svijet.⁹ Otuda je oslikavanje progressa ili nazatka žena, bilo pod vlašću sekularnih ili religijskih vlada, varljiv zadatak. Mi često poredimo naš "ideal" sa odabranim "realnostima" u drugim religijama i kulturama, ne obazirući se na raznolikost koja egzistira unutar njih.

Već nekoliko decenija žene u muslimanskim društvima su dio dijalektike promjene, nastranog, neodlučnog i kontradiktornog procesa koji kreira mnoge anomalije. U Egiptu, koji je duže vremena smatran kao jedna od muslimanskih zemalja koja najviše ide ka modernizaciji, žene ne mogu obavljati funkciju sudije, a ipak su u Maroku više od 20 procenata sudija žene. Žene u Egiptu i Maleziji imaju pristup najboljem obrazovanju i obavljaju odgovorne profesionalne funkcije u skoro svakoj oblasti. A ipak, kao što je slučaj sa većinom žena u muslimanskim društvima, one trebaju imati dozvolu muškog člana porodice da bi putovale. Žene u Sadijskoj Arabiji drže u posjedu većinu nepokretne imovine u Rijadu i Džeddi, mogu posjedovati preduzeće ali ne mogu voziti automobil, spolno su odvojene i ograničene su na "prikladna" zanimanja. U obližnjem Kuvajtu žene djeluju u društvu, obavljaju odgovorne pozicije u mnogim oblastima, ali nisu bile u stanju da dobiju glas. U Iranu, gdje hidžab moraju nositi u javnosti, žene čine većinu na univerzitetima, obavljaju

profesionalne funkcije, obavljaju funkcije u parlamentu i postoji ženski potpredsjednik Islamske republike. Premda u Pakistanu žene mogu glasati, obavljati funkcije ambasadora i premijera, one, posebice siromašne i nemoćne, također trpe pod islamskim zakonom koji je uveo general Zia ul-Haq, koji je još uvijek na snazi. U Afganistanu su talibani u ime islama prisiljavali žene sa profesijom da napuste svoje poslove i zabranjivali djevojkama pohađanje škole.

...Ako mnogi pokrivanje vezuju sa ugnjetavanjem žena, drugi pokrivanje smatraju autentičnom praksom koja čuva dignitet, slobodu i skromnost žena, omogućujući im da djeluju i da budu tretirane na način ko su one a ne kako izgledaju. Od 1970-tih, značajan broj savremenih žena od Kaira do Džakarte se okrenuo ili vratio nošenju islamske odjeće. Često je ovo dobrovoljno kretanje koje vode mlade gradske žene koje pripadaju srednjoj klasi, koje su dobro obrazovane i rade u svim sektorima društva. U mnogim slučajevima ovaj proces je jasno moderan, sa novim manirima i stilovima obuhvatajući nova razumijevanja statusa i uloge žena. Takve žene nisu pasivne žrtve običaja nametnutih od strane muškaraca, nego su aktivni zagovaratelji promjena. Neke žene koje se islamski odjevaju vjeruju da su u boljoj mogućnosti da aktivno djeluju, vlastito usmjerene, kao nezavisni subjekti, sa dominantnim respektom, priznate i tretirane kao osobe a ne kao (seks) predmeti. Islamsko odijevanje se također koristi kao znak protesta i oslobođenja. Ono je razvilo dodatno političko značenje, postajući izvorom nacionalnog ponosa kao i otpora Zapadnoj (kulturnoj i političkoj) dominaciji i autokratskim režimima.

Novi izvor osposobljavanja žena danas je postalo i aktivno učešće u džamiji i upotreba islamske tradicije da poprave svoja prava u islamu. Reformatori danas naglašavaju da, upravo kao što su žene u Poslanikovo vrijeme obavljale molitvu u džamiji, one također danas aktivno primjenjuju to pravo. U stoljećima nakon Muhammedove smrti žene su igrale malu ali značajnu ulogu kao prenosioci hadisa (poslanikove tradicije) i u razvitku sufizma (islamskog ezoterizma). Postepeno, međutim, vjerska uloga i praksa žena, posebice njihov pristup obrazovanju i džamiji, ozbiljno je ograničen. Muški vjerski učenjaci su navodili razne razloge, od moralne degeneracije u društvu do

ženinog dovođenja u iskušenje i društveni nesklad, da bi ograničili njihovo prisustvo u javnom životu i njihov pristup obrazovanju i džamiji.¹⁰

Danas u mnogim muslimanskim zemljama i zajednicama, posebice onim koje se ubrajaju u više modernizovanije, poput Egipta, Jordana, Malezije kao i u Sjedinjenim Državama, žene vode i učestvuju u proučavanju Kur'ana i grupama za njegovo učenje kao i u obrazovnim i društvenim aktivnostima koje su zastupljene u džamijama. U zemljama kao što je Iran, žene služe kao predvodnice u zajedničkim molitvama; međutim njima je jedino dozvoljeno da predvode grupe žena. Žene reformatori u ranom islamu traže primjere žena koje su poznate po svojoj učenosti, vođstvu i pobožnosti da bi osnažile obrazloženja za savremenu ulogu žena u javnim aktivnostima. Jaka ženska javna figura u Poslanikovo vrijeme bila je Hatidža, Muhammedova prva žena kojom se oženio sa dvadeset i pet godina, koja je posjedovala svoj vlastiti biznis, u kojem je Muhammed bio uposlen, te koja je igrala važnu i značajnu ulogu u rađanju muslimanske zajednice. Nakon Hatidžine smrti, Muhammedova žena Aiša bila je veoma značajan i jedan od glavnih izvora religijskog znanja, autoritet u historiji, medicini i retorici.¹¹

Premda patrijarhat, u prošlosti ozakonjen religijom, ostaje veoma živa ideologija i mjerodavni sistem, u mnogim muslimanskim zemljama on je napredno doveden u izazov od žena koje to čine u ime religije kao i zbog ekonomske stvarnosti. Ne prekidajući vezu sa tradicijom, žene reformatori zagovaraju radije da se njihov religijski aktivizam danas poziva na ideal koji je zaboravljen od strane kasnijih generacija. Kao rezultat ovog novog prilaza, veći broj žena imaju alternativni model koji im omogućuje da prošire svoja očekivanja i unutar i van doma.

*Preveo i priredio
Mirnes KOVAČ*

BILJEŠKE

* Ovaj tekst je dio četvrtog poglavlja najnovije knjige John L. Esposito, *Unholy War - Terror in the name of Islam*, koja je napisana poslije terorističkih napada na New York i Washington. U spomenutoj knjizi se može vidno osjetiti promjena stavova ovog autora izraženih

u ranijim svojim pisanjima o islamu. Međutim, knjiga se ipak može svrstati u razumne, prizemljene ocjene i stavove izrečene nakon tragičnih dešavanja u SAD-u, za razliku od velikog broja knjiga u kojima se osjeća takmičarski duh žestokih osuda, kolektivizacije krivnje koja se pripisuje islamu i muslimanima te vrijeđanja islama i muslimana.

- ¹ Francis E. Peters, "The Early Muslim Empires: Ummayyads, Abbasids, Fatimids," u djelu: *Islam: The Religious and Political Life of a World Community*, New York, Preager, 1984., str. 79.
- ² Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, ljeto 1993, 22, 39.
- ³ Ibid., str. 31.
- ⁴ Ibid., str. 40.
- ⁵ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1997., str. 258.
- ⁶ Ibid., str. 217.

- ⁷ Vidi: James Piscatori, *Islam in a World of Nation States*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986. str. 149.
- ⁸ Termin "assassin" je evropski naziv za hašašine, dospio je u Evropu za vrijeme križarskih ratova, uklapa se sa engleskim terminom *assassin* koji označava osobu koja ubije politički važnu osobu iz kakvog hira ili fanatičkih motiva. (*Opaska prevodioca; Izvor: Encyclopedia Britannica, Izdanje 2002. g.*)
- ⁹ Vidi Nikki Keddieve komentare u uvodu djela: *Women in Middle Eastern History*, urednici: Nikki R. Keddi i Beth Baron, New Haven, Yale University Press, 1991., str. 1-2.
- ¹⁰ Valerie J. Hofmann - Ladd, "Women's Religious Observances," *The Oxford Encyclopedia of Modern Islamic World*, urednik: John L. Esposito, New York, Oxford University Press, 1995., IV, str. 327.
- ¹¹ Ibid., str. 327-328.

m